

ТЕКСТОЗНАВСТВО. ДИСКУРСОЛОГІЯ

УДК 811.161.2:81'373.2

А.А. Войталюк

СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН (на матеріалі усмішок Петра Ребра)

У статті описано структуру антропопоетонімного простору гумористичних творів Петра Ребра. Основну увагу звернено на власні особові назви, окремі з яких мають виразну гумористичну конотацію.

Ключові слова: поетонім, антропопоетонім, особове ім'я, стилістично-виражальні можливості, конотація.

Войталюк А. А. Стилистически-изобразительные возможности личных имен собственных (на материале юморесок Петра Ребра). *В статье описана структура антропопоетонимного пространства юмористических произведений Петра Ребра. Основное внимание обращено на собственные личные имена, отдельные из которых имеют выразительную юмористическую коннотацию.*

Ключевые слова: поетоним, антропопоетоним, личное имя, стилистически-изобразительные возможности, коннотация.

Vojtaljuk A.A. Stylistically-graphic possibilities of the personal proper names (on material of humoresques of Peter Rebro). *The structure of anthropopoetonyms of space of humorous works of Petro Rebro is described in the article. Basic attention applies on the personal proper names separate from that have expressive humorous connotation.*

Keywords: poetonym, anthropopoetonym, personal name, stylistically-expressive possibilities, connotation.

Власні назви, які трапляються в художніх творах, мають низку диференційних особливостей, що дозволяє кваліфікувати їх як окремі мовні одиниці — поетоніми. У складі таких пропріативів своєю продуктивністю насамперед виділяються антропопоетоніми і топопоетоніми. Из-поміж власних особових назв, засвідчених у художньому мовленні, можна виокремити імена, прізвища, псевдопоетоніми, латино-антропопоетоніми тощо [див.: 5: 46].

На стилістично-виражальні можливості таких власних назв протягом останніх десятиліть звертається увага багатьох ономастів (це стосується власних особових назв, які функціонують як у прозових, так і в поетичних жанрах). Проте усмішки Петра Ребра ще не були об'єктом наукових студій, що й зумовлює актуальність теми нашої роботи, присвяченої вивченню власних особових імен, зокрема їхніх гумористичних конотацій.

Безперечно, особові імена, як й інші розряди онімів, певною мірою залежать від різних суспільних чинників. Як зазначає В. В. Жайворонок, «традиційно в Україні наймення людей мали соціальне забарвлення ... І цю обставину враховують письменники при виборі імені літературного персонажа.

Наділяючи свого героя тим чи тим ім'ям, автор, звичайно, вкладає в цю назву передусім певну соціальну ознаку» [2: 217].

Це стосується й гумористичних творів П. Ребра, у яких засвідчено побутування імен чоловічих (масонімів) і жіночих (фемінонімів), причому як офіційних форм, так і народно-розмовних варіантів.

У цілому засвідчено перевагу чоловічих імен над жіночими. Із-поміж масонімів найбільш часто трапляється ім'я *Микола* (*Аж заграє-затриндика серце у Миколі; Так живе наш Микола й нівроку, не кається*). Цей антропонім (і офіційна форма, і канонізована *Миколай*, і пестливі варіанти *Миколка*, *Коля*, *Николка* тощо) практично не має негативних конотацій ні у фольклорі (*Моя хата при дорозі, віконця до сонця, Таки мені припадає любити Миколця... Ой не байка, моя мамцю, не байка, не байка, Що я собі полюбила хлопця Николайка* (народна пісня)), ні в художній літературі (*Миколцьо набив люльку* (О. Кобилянська); *Не вгледів, як син, як Миколка вже вищий, як батько* (Л. Ковальчук) [див.: 4: 77–78]). Такі характеристики підтверджені і в усмішках П. Ребра (*Непогано Миколі на світі живеться...*), проте окремі фрагменти поетичних текстів фіксують елементи глузування з носія цього імені, конотуючи семи «простота; недорікуватість» (*Отож, Миколо, натискай на хек ти, А я не дам пропасти ковбасі; Достукався Микола, допросився. Нарешті є пародія й на нього!*).

Продуктивною є й розмовна форма імені *Омелья* – *Омелько* (*Знов довелося на землю йти Омельку; Що діяти Омельку?..*). Загалом в українському художньому дискурсі цей антропонім не має негативних конотацій (пор.: *Тиша в домі. Один лиш цвіркун десь сюрчить. Та не спить Омелья* (С. Мушник); *Рости, хмелю, над водою рівний з тичиною, Ой далеко чути козака Омелька, що йде з дівчиною* (народна пісня). Водночас окремі фрагменти творів (на кшталт: *Омелько ще перший раз на віку ішов із вечерею, то мати йому й приказувала: – Гляди ж, Омелечку, не поперекидай* (О. Пчілка) [див.: 4: 86]) засвідчують, що референт антропопоетоніма досить незграбний, може попасти в халепу, і таку характеристику підтверджують усмішки: *Омелько якось прослизнув до раю (Точніш, Петрові тицьнув хабара); І знов Омелько сунеться додолу (Ні ліфта, ні драбини там нема)*.

Серед фемінонімів немає імен, які домінують в антропопоетонімному просторі творів Петра Ребра. Фіксуються як повні форми жіночих імен, такі як *Жанна*, *Жаннета*, *Олена* (– *Признавайся, Олено, Чи ти вийдеш за мене? – Я – Олена? Я – Жанна! – Це дрібниця, кохана; Очей не одірвати від Жанетти*), так і архаїчні, малопоширені у наш час: *Катря* (– *Я готова, – каже Катря, – Але є один нюанс*), а також зменшувально-пестливі варіанти, характерні для живого мовлення: *Зінька*, *Маринка*, *Марічка* (– *Не нарікай ти на Марічку, Що, бач, приборкати не зміг; – Не спокушай ні Зіньки, ні Маринки, Якщо до шлюбу не лежить душа*).

Такі жіночі імена в усмішках П. Ребра переважно мають нульову експресію, тобто сприймаються як стилістично нейтральні [див.: 2: 218], і це притому, що в народі за такими антропонімами часто закріплені певні характеристики, не завжди позитивного спрямування (на зразок: *Олена*

довгопелена — неохайна, ледача жінка, нехлюя; Носиться, як *Катря* в постолах; Чом не *Маруся* (*Маруська*)? *Маріє*, звідки вітер віє?; Не дай Боже, з Івана пана, а з *Марини* — господині [див.: 2: 225–226]. Слід зазначити, що ці самі імена можуть мати й протилежну конотацію, що підтверджують і народна творчість (*Гиля, гиля, сірі гуси, не колотить води коло Марусі* (народна пісня)), і художня література (*Увечері, мов зоря тая, Марія з гаю виходжає Заквітчана* (Т. Шевченко)) [див.: 4: 158–159].

Натомість рідковживані антропоніми (наприклад, *Векла, Мотря, Пріська*) гумористичним творам переважно надають відповідного колориту, оскільки мають узвичаєну символіку, зазвичай пейоративну: — *Одчепися. — каже Векла; Варила Мотря самограй, Коли це старшина: — Стривай!; Пріська ж люта, злаязика, і брехлива, і дурна; Як зустріне дід Онисько Бабу Пріську у юрбі...*). Аналогічні характеристики домінують і в побутовій комунікації українського народу, що іноді фіксується, наприклад, у фразеології (*Сиди, Векло, ще не смеркло*). Водночас і народна творчість (*Стерегла його гречная панна, Гречная панна, панна Феклюня; Молодая Мотрусенька на посазі сиділа; А ти, Юхимцю, пан да пан, Сховай Прісечку під жупан* (народні пісні)), і художня література (*Була удова, Векла Ведмедиха, і що то жінка: на усе село* (Г. Квітка-Основ'яненко); — *І чого ви, Мотроно Семенівно, через кухню йшли?* (О. Пчілка); *За мною, слухай же, остались Данило, чура мій, та я, Та Пріся, дочечка моя* (Т. Шевченко)) [див.: 4: 139, 163, 184] фіксують названі антропоніми і з позитивним забарвленням, а це вказує на розбіжності в стилістично-виражальних можливостях пропріальних одиниць у різних мистецьких жанрах.

Характеристика масонімів, які мають середню продуктивність у живому й художньому мовленні дозволяє стверджувати, що зазвичай офіційні форми таких антропоетонімів у гуморесках П. Ребра позбавлені додаткових конотацій: *Пише з армії Іван про солдатську дружбу; Прийшов Михайло до Дмитра, Тверезий, та не дуже; Причїм машина тут, бензин? — Михайло став кричати*. І це притому, що в народній афористичній мові можливі зовсім інші семантичні навантаження таких імен (наприклад: *Дмитер* хитер: з'їв курку да сказав: полетіла; Заробив наш *Дмитруха* — два рази в шию і раз поза вуха; Гей, ти, *Дмитруха*, голова і два вуха; Кобилка біжить, *Ванько* лежить; Кажі *Іванові*: бери на сухо. а він заїхав по вуху; Поволі, *Іване*, бо владеш у корито [див.: 1: 183–184, 258]; *Михайло* «в народі уособлюється на означення «нездогадайла», «попихала» (можливо, спочатку для римунання)» [1: 366].

Аналогічні характеристики мають чоловічі власні особові назви з низькою продуктивністю, проте тут частіше спостерігається узгодження додаткових конотацій між антропонімами, які простежуються у фольклорі та гуморесках. Це підтверджується, зокрема, на прикладах таких імен, як *Гаврило, Данило, Кузьма, Микита, Олекса* (Вже по пиці знати, що *Гаврилом* звати; Такий *Гаврило*, як у баби Насті мотовило; На тобі, *Даниле*, що мені не миле; Вискочив, як *Кузьма* в постолах; Не було в *Кузьми* грошей і не буде, хіба хтось підкине; Як нікудишній сам *Микита*, то не поможе йому й гарна свита; Ні сюди *Микита*, ні туди *Микита*; Спритний, як *Микитина* свита

навиворіт [див.: 2: 225–227]). Таке навантаження у зазначених антропонімів повторюється і в усмішках, переважно – прямо (– *Я виходжу за Гаврила*. – *Але ж той Гаврило*, дочко, *Перший ледар і п'яниця*; – *Ти уяви, що я – не я, Ну, не Кузьма*, а модний робот. *Дружина втішила Кузьму: Не дам пропасти механізму!*; *Залицяється Микита* До дівчат і молодиць; *Як обуриться Микита*, *Як гукне на весь вокзал*; *Чи ви не чули, як Олекса влип?*; *А ви ж бо знаєте Олекси вдачу: Чи дефіцит, чи то не дефіцит – Усе він цюпить нищечком на дачу*), іноді – опосередковано (*У кіно яось Данило із знайомою сидів*).

Багатим на стилістично-виражальні потенції є ім'я *Хома*: «невдах у народі називають Хомою чи Химкою», що підтверджують численні приказки і прислів'я (Б'ють *Хому* за Яремину вину; *Казав Хома*, що в нього грошей нема; *Якби Хомі* гроші, був би й він хороший, а нема – всяк мина; На бідного *Хому* й дерево пада; На безлюдді і *Хома* пан; Іззаду знати, що *Хоמו* звать; По *Хомі* і шапка; Над тебе, *Хома*, і в світі нема [див.: 2: 226–227]. У гуморесках засвідчено лише патронім, утворений від цього імені (*Прибіг додому радісний Хомич*. *Кричить дружині, наче з перепою: – Мариночко, із тебе могорич! Мене обрали щойно головою!*), проте і цього достатньо, щоб уявити, яке майбутнє матиме господарство з таким очільником.

Серед неофіційних форм антропонімів найбільше додаткових смислових конотацій має ім'я *Гриць*. Як зазначає В.В. Жайворонок, «*Гриць* – легковажний гуляка», що підтверджується численними фольклорними примовками (Не лакомся, *Грицю*, на дурницю; Такий уже *Гриць*, що повна голова дурниці; Тиць, тиць, де був *Гриць*; Величається, як *Гриць* портками; Що буде, те й буде, а ти, *Грицьку*, грай; Куди твоє, *Грицьку*, діло? І ти, *Грицьку*, пан? Не для *Гриця* паляниця [див.: 2: 225–227]. У Петра Ребра носій цього імені теж переважно викликає посмішку: *Йде й співа про черемшину Гриць із пляшкою в руці*; *Гриць сидить і з поплавка погляду не зводить*; *Гриць махнув рукою*.

Епізодично в усмішках фіксуються й інші антропоетоніми. Іноді народна мудрість для носіїв таких найменш визначає певні стереотипи поведінки (Уже й *Стьопа* борщем хльоба; На людях *Ілля*, а дома свиня [див.: 2: 227]), проте вони не підтверджуються в художньому мовленні (*Лько й говорить: – Як ти не крути, Сьогодні по науці їсти треба, Щоб достроково ніг не протягти*; *Кричить Степанові кума – Мерцій у хлів біжи-но!*).

Окремі форми власних чоловічих особових імен набувають гумористичного забарвлення завдяки вдалому римунанню (– *А як вийду я, Льово*, *Нам обом буде кльово?*; *Хто, я – Льова? Я – Сева!* – *Це деталь несуттєва*).

Аналіз стилістично-виражальних можливостей власних особових імен та їх сполучень з апелятивами, які побутують в гумористичних творах Петра Ребра, дозволяє зробити додаткові зауваження щодо їх використання. Таким рисами можна вважати асоціативне сприймання імен, їх фольклорність, реальність антропоніма в нереальних подіях, а також історизм як неперервність процесу життя (містифікований погляд на світ і людини в ньому). Активно з метою поглибленої характеристики персонажа використовуються заміники імен, набуваючи ролі контекстуальних антропонімів, і саме такі конструкції урізноманітнюють авторські характеристики названих героїв.

У цілому підтверджено висновок поетонімістів, що літературна антропонімія виконує низку найрізноманітніших стилістичних функцій. У реальному житті особове ім'я не викликає таких особливих емоцій, як літературне. При створенні художнього образу у творчій лабораторії письменника антропонім набуває конотативного забарвлення, яке максимально його увиразнює. Внутрішня форма імені так чи інакше співвідноситься з художнім образом, а етимологія імені перегукується з ним. Але єдність внутрішньої форми імені й художнього образу не повинна заважати антропонімній динаміці. Що більший ступінь варіативності антропоніма, то він яскравіший, емоційніший. Тенденція найчисленнішої варіативності простежується, як правило, у творах гумористичного, сатиричного, а також химерного спрямування:

Подальші студії в цьому напрямі можуть бути спрямовані на з'ясування стилістично-виражальних потенцій інших класів поетонімів, які засвідчені в українській гумористиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
2. **Жайворонок В. В.** Українська етнолінгвістика: Нариси : навчальний посібник / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 262 с.
3. **Ребро П.** Усмішки / П. Ребро. — Запоріжжя: Хортиця, 2009. — 322 с.
4. **Скрипник Л. Г.** Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К. : Наукова думка, 1996. — 335 с.
5. **Торчинський М. М.** Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 217 с.